

20 mei 2016

Notulen

Van de **46e jaarlijkse Algemene Vergadering van Aandeelhouders** van de Nederlandse Financierings-Maatschappij voor Ontwikkelingslanden N.V., gehouden op 20 mei 2016 te Den Haag, ten kantore van de vennootschap.

1. Opening

De vergadering wordt voorgezeten door Prof. dr. **J.M.G. Frijns**, Voorzitter van de Raad van Commissarissen.

De **Voorzitter** constateert dat deze vergadering wordt gehouden in één van de plaatsen die in de statuten zijn vermeld en dat de vergadering met inachtneming van alle wettelijke en statutaire vereisten is bijeengeroepen. De **Voorzitter** stelt vast dat ter vergadering aanwezig of vertegenwoordigd zijn 23 stemgerechtigde aandeelhouders, tezamen rechthebbend op het uitbrengen van 342.414 stemmen, of wel 85,6 % van het geplaatste kapitaal. Er kunnen daarom rechtsgeldige besluiten worden genomen als dat aan de orde is.

De **Voorzitter** heet de aandeelhouders en de overige aanwezigen van harte welkom, in het bijzonder de afgevaardigden van het Ministerie van Financiën: de heer **R. André de la Porte** MSc. en de heer **J.M. Mudde** MSc. als afgevaardigden van de Staat, als houder van de aandelen A. En voorts de heer **B.O. Kuil** MSc. als afgevaardigde van de Directie Duurzame Economische Ontwikkeling van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

De **Voorzitter** heet eveneens welkom de externe accountants, de heer drs. **M.A. Hogeboom** RA en de heer drs. **M.J. Kooyman** RA van KPMG. Bij agendapunt 3 zal de heer **Kooyman** een korte presentatie houden over zijn controlewerkzaamheden en kunnen via de **Voorzitter** vragen worden gesteld over KPMG's controlewerkzaamheden en de verklaring bij de jaarrekening.

De **Voorzitter** introduceert voor de volledigheid de overige leden van de Raad van Commissarissen, namelijk Prof. dr. ir. **P. Vellinga**, Vice-Voorzitter van de Raad van Commissarissen en lid van de Selection, Appointment and Remuneration Committee, mevrouw drs. **A.M. Jongerius**, commissaris en Voorzitter van de Selection, Appointment and Remuneration Committee en mevrouw drs. **A.E.J.M. Schaapveld** MA, commissaris en lid van de Audit and Risk Committee.

Prof. dr. ir. **A. Bruggink**, voorzitter van de Audit and Risk Committee, kon helaas wegens persoonlijke omstandigheden niet aanwezig zijn, maar had geen verdere bijzondere opmerkingen bij de agendapunten.

De **Voorzitter** introduceert vervolgens het bestuur van FMO, drs. **N.D. Kleiterp**, Chief Executive Officer, drs. **J. Rigterink**, Chief Risk and Finance Officer en mevrouw drs. **L.G. Broekhuizen**, Chief Investment Officer.

De **Voorzitter** introduceert mevrouw mr. **C.E.M. Oosterbaan**, de secretaris van de vennootschap en wijst haar aan als secretaris van deze vergadering.

De **Voorzitter** wijst erop dat er een geluidsopname van de vergadering wordt gemaakt enkel ten behoeve van het notuleren en dat de conceptnotulen van deze vergadering - in overeenstemming met de statuten - binnen twee maanden na deze vergadering op verzoek ter beschikking zullen worden gesteld. Daarnaast worden zij op de website van de vennootschap geplaatst, waarna de aandeelhouders drie maanden de tijd hebben om te reageren. Hierna worden de notulen vastgesteld door de **Voorzitter** en de **secretaris** van de vergadering. De notulen zullen vervolgens ter inzage liggen bij FMO en eventueel op verzoek van een aandeelhouder worden toegestuurd.

2. Verslag van de directie over het boekjaar 2015

De **Voorzitter** geeft - alvorens over te gaan tot een plenaire behandeling van het jaarverslag - het woord aan de CEO van FMO, de heer **Kleiterp**, die een presentatie zal houden over de resultaten over 2015.

De heer **Kleiterp** heet de aanwezigen hartelijk welkom en zegt dat hij de resultaten van 2015 zal bespreken en een korte vooruitblik zal geven op 2016.

Impact & Footprint Resultaten 2015

De heer **Kleiterp** refereert naar FMO's doelstelling: "het willen bijdragen aan een wereld waar 9 miljard mensen goed en binnen de grenzen van de planeet kunnen leven in 2050". FMO ondersteunt daarom bedrijven die bijdragen aan die betere wereld. FMO wil daarbij leidende impact investor worden. Het universum waar rendement en impact bij elkaar komen, is de markt waar FMO zich op richt. Kijkend naar de Impact & Footprint resultaten gebaseerd over 2015 loopt FMO vóór op de doelstelling van de Roadmap to 2020, waarbij FMO haar impact wil verdubbelen en de "footprint" wil halveren. Deze 2015 cijfers zijn de eerste resultaten na het vaststellen van de Baseline, wat betekent dat deze cijfers op een relatief klein aantal deals zijn gebaseerd. In 2015 is bereikt dat 858.000 banen zijn gecreëerd, van de 1 miljoen banen uit de doelstelling voor 2020. De baseline, gemeten in de jaren 2010-2012 was 500.000 banen. Hiermee is FMO goed op weg haar impact te verdubbelen. De andere doelstelling betreft het verminderen van de footprint. Dit is gedefinieerd als het aantal ton greenhouse gas emissions dat is vermeden, door investeringen van FMO. In 2015 bedraagt dit 930.000 ton CO2. De ambitie voor 2020 is 1.200 ton. De 2010-2012 baseline was 600,000 ton.

Nieuwe committeringen 2015

De heer **Kleiterp** vervolgt met het aantal nieuwe committeringen dat is gedaan in 2015. Het betreft het aantal committeringen inclusief de overheidsfondsen. De heer **Kleiterp** zegt dat het jaar 2015 onder andere werd gekarakteriseerd door een daling in de commodity prijzen en de slowdown in China. Dit heeft zeker effect gehad op FMO's klanten en potentiële klanten. Desondanks is in 2015 is het aantal nieuwe committeringen ongeveer gelijk gebleven met die van het jaar 2014, namelijk € 2,5 miljard in totaal, een mooi resultaat.

Dit bedrag bestaat uit eigen committeringen van € 1,6 miljard en daarbij heeft FMO een bedrag van € 900 miljoen kunnen katalyseren van derden. Dit katalyseren heeft plaatsgevonden via syndicaten of door investeringen gedaan door derden via FMO-fondsen, die worden beheerd door FIM (FMO Investment Management).

Gecommitteerde portfolio per regio

De heer **Kleiterp** laat een overzicht zien van het gecommitteerde portfolio per regio. De regio's waarin FMO investeert zijn Afrika, Azië, Europees Centraal Azië, Latijns-Amerika en het Caribisch gebied en niet regio specifieke investeringen, bijvoorbeeld in fondsen die in verschillende landen investeren. Vergeleken het jaar 2014 is ook de verdeling ongeveer gelijk gebleven. 32% van FMO's investeringen heeft plaats gevonden in Afrika. De investeringen in Azië zijn licht gestegen, van 26% naar 28% en die in Europees Centraal Azië zijn licht gedaald, van 14% naar 12%. Ook de laatste twee regio's zijn ongeveer gelijk gebleven: 22% in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied en 6% niet regio-specifiek.

Nieuwe committeringen per sector

De heer **Kleiterp** gaat verder met de investeringen, verdeeld naar de sectoren waarin deze hebben plaatsgevonden. Het grootste deel van FMO's investeringen vindt plaats in Financial Institutions, met name in banken en verzekeraars, namelijk 42%. De Energy sector is goed voor 19% van de investeringen. De Agri-sector laat een mooie stijging zien van 7% in 2014 naar 13% in 2015. De resterende 26% vindt plaats in Infrastructure, Manufacturing en Services.

De heer **Kleiterp** zegt dat FMO tevreden is met de stijging in de Agri committeringen. FMO heeft een aantal jaren geïnvesteerd in de versterking van het Agri team en netwerk, hetgeen zijn vruchten heeft afgeworpen voor de groei in 2015. Het betreft een groei die over verschillende continenten verdeeld is, in Latijns Amerika, maar ook in Azië en Afrika. De verwachting is dat deze groei de komende jaren door zal zetten. De afdeling Infrastructure, Manufacturing en Services (IMS) investeert in projecten waarbij FMO samenwerkt met andere ontwikkelingsbanken of commerciële banken die in de lead zijn. FMO doet deze projecten voor de diversificatie van de portefeuille. Dit komt, zoals gezegd neer op een kwart van de committeringen die FMO over de jaren heen realiseert.

De heer **Kleiterp** geeft nog aan dat de in december 2015 gemaakte akkoorden van Parijs waarschijnlijk als effect zullen hebben dat er meer geld op de markt beschikbaar komt voor klimaatmitigatie, waardoor FMO vanuit haar additionaliteitsgedachte meer complexere en hoger risico projecten zal doen. Deze projecten zijn arbeidsintensiever en hebben vaak ook een langere doorlooptijd.

Vervolgens wordt er een kort filmpje getoond uit de Agri sector van een thee-coöperatie die 66 theefabrieken in Kenia heeft, een mooi voorbeeld uit FMO's portefeuille. FMO heeft aan deze thee-coöperatie twee leningen verstrekt: één voor Microfinance, die boeren de mogelijkheid biedt om te investeren o.a. in de verbetering van de productiemethode, waardoor de productiviteit wordt verhoogd en een lening voor small Hydro's, omdat er veel energie nodig is voor de theeproduktie. Het betreft hier duurzame renewable energy. Het is inclusive, omdat het de kleine boeren bereikt, wat hen de mogelijkheid biedt om de inkomens te verbeteren. Kortom, dit project past heel goed in de strategie van FMO.

Gecommitteerde Portfolio Overheidsfondsen

Een belangrijk deel van FMO's activiteiten is het managen van fondsen voor de overheid. Dit betreft beschikkingen waarbij de overheid inhoudelijk aangeeft hoe de fondsen te managen en te besteden.

Het fonds MASSIF richt zich vooral op het Midden- en Kleinbedrijf voor financiële instellingen. Voorts zijn er de Infrastructuur- (IDF) en het Access to Energy Fund (AEF) alsmede de FOM-fondsen, gericht op het Nederlandse MKB.

De portefeuille is redelijk gestegen, van iets meer dan € 1 miljard naar € 1,2 miljard. Dit heeft te maken met de groei van de fondsen in combinatie met het dollareffect. Het grootste gedeelte van de portefeuille betreft investeringen in Afrika en Azië.

FOM-OS is inmiddels gestopt bij FMO; hiervoor worden geen nieuwe investeringen meer gedaan. Het andere FOM-fonds zal, vanuit de wens van de overheid, in de loop van 2016 worden overgedragen aan de Rijksdienst voor Ondernemen (RVO) om het instrumentarium voor het MKB verder bij elkaar te brengen.

Kapitaal Ratio's 2011-2015

De heer **Kleiterp** meldt dat, zoals nu te voorzien is, FMO's kapitaal sterk genoeg is om de strategie voor de komende jaren te blijven uitvoeren. De leverage ratio is geen beperking. Bij de BIS ratio is er in 2014 een daling te zien, maar deze stijgt weer in 2015. De daling in 2014 werd veroorzaakt door een verandering in de regelgeving; voornamelijk de zwaardere weging van investeringen in financiële instellingen equity en achtergestelde leningen aan financiële instellingen, wat meer kapitaal vereist. Tevens leidde een forse portefeuille groei door de appreciatie van de dollar naar een lagere BIS ratio. De stijging van de BIS ratio in 2015 is veroorzaakt door twee factoren:

1. Een versterking van FMO's kapitaal, omdat een groot gedeelte van de winst wordt geherinvesteerd.
2. FMO heeft een Tier 2 lening van € 175 miljoen uitgegeven, hetgeen een positief effect heeft op de BIS ratio.

Funding Strategie

Funding is voor FMO een belangrijk onderdeel, ook om de strategie te kunnen uitvoeren. Op basis van de garantie van de Staat heeft FMO een AAA rating. Deze rating geeft ruime toegang tot de kapitaalmarkt, tegen lage rentes gezien het lage risico. FMO's funding behoefte ligt jaarlijks tussen € 1.0 en € 2.0 miljard per jaar, waarvan meer dan 80% op de markt wordt aangetrokken in dollars en euro's. FMO is ook hier vernieuwend bezig en heeft in 2015 Sustainability Bonds van € 500 miljoen uitgegeven ten behoeve van groene projecten en inclusieve financieringsprojecten. De ECB heeft FMO meegenomen in het Public Sector Purchase Programme. Dit bewijst de kwaliteit van FMO op de markt en geeft funders een extra argument dat FMO-bonds als laag risico kunnen worden beschouwd.

Non-performing loans

De heer **Kleiterp** geeft een toelichting met betrekking tot de ontwikkeling van de kwaliteit van de portefeuille.

De NPL's (Non Performing Loans) worden gedefinieerd als alle leningen met een betalingsachterstand van meer dan 90 dagen en leningen waarop al voorzieningen zijn getroffen.

De werkelijke afschrijvingen komen in 2015 uit op 0,5%-0,6%. Het percentage is wel iets vertekenend, omdat dit een percentage is van de huidige portefeuille, terwijl deze leningen 5 tot 10 jaar geleden zijn verstrekt. Dit percentage geeft duidelijk aan, dat als FMO een voorziening treft, zij uiteindelijk nog veel van de hoofdsom terug kan winnen door een project te ondersteunen, ook als het zich in moeilijke tijden bevindt.

Winst en Verlies

De heer **Kleiterp** geeft een toelichting met betrekking tot de forse stijging van de baten. Door de groei van de portefeuille, welke mede is beïnvloed door de appreciatie van de dollar, zijn de rente-inkomsten in 2015 fors gestegen. Tegenvallend zijn de exits die FMO heeft kunnen realiseren op de equity portefeuille. Net als voorgaande jaren is dit niet goed te sturen; wel is de verwachting dat in 2016 de exits op een substantieel hoger niveau zullen liggen. De post "other income and services" laat wat volatiliteit zien, doordat naast de inkomsten voor dienstverlening (fondsen), ook de resultaten op financiële transacties, (derivaten portefeuille) in deze post worden meegenomen. De derivaten portefeuille is volatiel, omdat deze afhankelijk is van de wisselkoersen en de rente.

Aan de kostenkant is er een behoorlijke stijging te zien. Dit wordt deels veroorzaakt door de groei van FMO's activiteiten, waardoor er meer personeel is aangetrokken. Voorts wordt een groot deel veroorzaakt door hogere pensioenkosten, een verschil van € 12 miljoen ten opzichte van 2014 door nieuwe boekhoudkundige regels. De lage waardecorrecties hebben te maken met de IBNR, de Incurred But Not Reported-voorziening, een kleine verschuiving in de portefeuille en de methode waarmee dit wordt berekend.

De heer **Kleiterp** vervolgt met de stijging van de comprehensive income. Deze wordt veroorzaakt door de verdere positieve waardeontwikkeling van de equity portefeuille en een toename van het deel van de equity portefeuille dat is gewaardeerd tegen marktwaarde.

De heer **Kleiterp** zegt dat dit alles uiteindelijk heeft geresulteerd in een substantieel hogere winst van € 174 miljoen over 2015.

Nieuwe activiteiten 2015

Vorig jaar zijn er een aantal nieuwe en vernieuwende initiatieven ondernomen.

Climate Investor One. Dit is een fonds dat zich richt op duurzame energie, waarbij FMO andere marktpartijen betreft. De thesis die eronder ligt is dat er in armere landen te weinig projectontwikkeling plaatsvindt op het gebied van duurzame energie. Dit fonds bestaat uit drie delen te weten:

1. Projectontwikkeling – dit is het hoogste risicodeel; hiervoor zijn al toezeggingen verkregen van Nederlandse, Engelse en Amerikaanse overheden;
2. Constructie van projecten – hierbij worden gesprekken gevoerd met andere ontwikkelingslanden en met commerciële partijen. Hier wordt een deel overheidsgeld voor gebruikt;
3. Investerings in projecten die al operationeel zijn. Dit is het laagste risicodeel. Hiervoor is FMO in gesprek met pensioenfondsen. Het is bewezen dat dit projecten zijn die cashflow genereren.

De verwachting is in 2016 een eerste closing voor Climate Investor One te realiseren.

De heer **Kleiterp** geeft aan dat dit een mooi voorbeeld is van "blended finance", een financieringsvorm, waarbij overheidsgeld wordt gebruikt om hoge risico's te nemen en daarmee kapitaal uit de private sector te mobiliseren.

Project Ontwikkelings Faciliteit. FMO biedt hierbij ondersteuning aan het Nederlands bedrijfsleven met een geïntegreerde aanpak, door groepen Nederlandse bedrijven bij elkaar te brengen, zoals havenbedrijven, baggeraars en logistieke bedrijven. Zij doen een geïntegreerd voorstel in landen waar FMO actief is. Een concreet voorbeeld van een land waarin FMO al een rol speelt, is Ethiopië. Het achterland van Addis Ababa biedt een gigantisch potentieel voor land- en tuinbouw en fruitteelt. Omdat er geen koellogistiek naar de haven is, geeft dit problemen met exporteren. Momenteel is FMO in gesprek met Boskalis, de Rotterdamse haven en Frugi Venta, een organisatie voor groente- en fruitelers, die een voorstel hebben geformuleerd, waarbij koellogistiek per spoor en koellogistiek in de haven van Djibouti wordt gerealiseerd. Dit zou de regio ontsluiten en Nederlandse bedrijven de mogelijkheid bieden om te investeren. Het ziet er naar uit dat dit project van de grond gaat komen. Van belang was om al bij de start een geïntegreerd voorstel te hebben, zoals concurrerende landen als Japan, Korea en China dit doen. Inmiddels is er van de Minister van Ontwikkelingssamenwerking en Handel een toezegging ontvangen van € 17,5 miljoen om deze activiteiten de komende jaren uit te breiden.

ElectriFi. De Europese Unie, die zich steeds meer op de private sector richt, heeft hiervoor geld beschikbaar gesteld. Dit is bedoeld als hoog risico geld voor de ontwikkeling en latere financiering, van kleinere rurale energieprojecten. Het geld is bestemd voor EDFI, de organisatie van de Europese ontwikkelingsbanken. FMO heeft het project gestructureerd en EDFI zal het managen, zodat het toegankelijk is voor alle Europese ontwikkelingsbanken om daar middelen van te gebruiken. Naast dit fonds wil de Europese Unie in de toekomst ook fondsen ontwikkelen voor landbouw en voor Inclusive Finance.

MASSIF. De beschikking voor dit fonds loopt in 2016 af. MASSIF is extern geëvalueerd met een positief resultaat. In overleg met het Ministerie van Buitenlandse zaken is bepaald waar de focus in de toekomst moet liggen. Deze focus gaat steeds meer naar Inclusive Finance, acces to finance voor groepen die dit nu in beperkte mate hebben, in rurale gebieden, voor vrouwen, kleine boeren en lokale gemeenschappen.

Doelstellingen FMO 2016

De heer **Kleiterp** geeft aan dat in 2016 consolidatie zal plaatsvinden om een aantal redenen. De volatiliteit neemt toe, er is veel fluctuatie in de markt en er is minder groei in emerging markets. FMO wil in 2016 volledig aandacht besteden aan haar leningen en equity portefeuille om de waarde daarin te behouden en de eventuele bedrijven die in problemen komen, te ondersteunen.

Naast het afronden en operationeel maken van een aantal belangrijke initiatieven, zal FMO in 2016 een stapje terug doen voor wat betreft haar ambitie van nieuwe committeringen, om er sterker uit te komen en het groeipad daarna weer voort te kunnen zetten.

Voorts laat de heer **Kleiterp** een opsomming van de doelstellingen zien in zijn presentatie op het scherm.

Agua Zarca Honduras

De heer **Kleiterp** merkt op dat FMO regelmatig in het nieuws is geweest met betrekking tot de waterkrachtcentrale Agua Zarca in Honduras. Omdat in de pers niet altijd de relevante feiten zijn weergegeven, geeft de heer **Kleiterp** uitleg over de inhoud van het project. Het betreft een kleine waterkrachtcentrale van 32 megawatt, welk project in 2012 is gestart. Oorspronkelijk betrof het de bouw van een dam aan de rechterkant van de rivier waar een inheemse bevolking woont, de Lenca en ook anderen.

Met de bevolking heeft een consultatie plaatsgevonden. Goed luisterend naar de bevolking is besloten het project aan te passen, door het naar de linkerkant van de rivier te brengen. Om te voorkomen dat er land onder water komt te staan, is destijds besloten geen dam te bouwen, maar een overloop in de rivier. Honduras is helaas een gewelddadig land, waar mensenrechten worden geschonden. Tot FMO's grote schok is Berta Caceres, milieuactiviste en leider van NGO COPINH, in maart jl. vermoord, hetgeen een afschuwelijk feit is. FMO heeft direct aan de Hondurese overheid een oproep gedaan dat zowel geweld als het zich niet vrij kunnen uiten, beslist niet te tolereren is. Nadat er later nog een moord is gepleegd, heeft FMO het project tijdelijk stilgelegd. Er is toen aangekondigd dat er lokaal onderzoek gedaan zou worden, omdat het niet duidelijk was of er enige relatie was tussen het geweld en het project. Vervolgens is iemand die gelieerd is aan het project, in staat van beschuldiging gesteld in verband met deze moord. Daarop heeft FMO samen met de andere financiers besloten zich geheel terug te trekken uit het project. Momenteel worden de juridische consequenties en wat lokaal de gevolgen zouden kunnen zijn, uitgezocht. Er is namelijk een zogenaamde FPIC (Free Prior and Informed Consent) gedaan, waarbij 95% van de bevolking heeft ingestemd met dit project. Het terugtrekken heeft dus ook negatieve consequenties, omdat bepaalde benefits niet door de bevolking worden verkregen, zoals scholen en klinieken. Een onafhankelijke missie zal het project ter plekke bezoeken om FMO te kunnen adviseren hoe deze exit verder op een goede manier kan worden afgewikkeld.

Ondanks dat Agua Zarca een uitzonderlijke kwestie is, ziet FMO dat in zijn algemeenheid er steeds meer issues komen bij projecten, waarbij landrechten een rol spelen. Dit geldt voor zowel hydro's, als voor zonne- en windenergie. De heer **Kleiterp** geeft aan dat, indien in Nederland groepen het niet eens zijn met de bouw van een project, er instanties zijn die conflicten kunnen oplossen, maar in de landen waar FMO actief is, ontbreken dit soort instanties.

Daarom heeft FMO een aantal verbeterstappen ingevoerd:

1. Voorafgaand aan contracteringen zal FMO de hoog-risico projecten publiceren op de website, zodat stakeholders in een vroeg stadium FMO kunnen adviseren over hun bevindingen.
2. Ondanks dat FMO van mening is dat bij het Agua Zarca project de FPIC goed is toegepast, is het eindresultaat onwenselijk. Daarom zal er met stakeholders overleg worden gepleegd over een verbetertraject van community engagement en de toepassing van FPICs.
3. Meer samenwerking met voornamelijk NGO's en lokale partners, waardoor FMO zich strategisch verder kan verbeteren.

De heer **Kleiterp** benadrukt dat bij het uitvoeren van complexe projecten in de wereld, dat FMO zich moet realiseren dat het voorkomen van alle problemen onmogelijk is. Dit is een illusie.

2016 en verder

De heer **Kleiterp** meldt dat er grotere volatiliteit is in de wisselkoersen, lagere groei in ontwikkelingslanden en lagere grondstofprijzen, die effect hebben op FMO's markten. Vandaar dat, zoals eerder gemeld, in 2016 gekozen is voor consolidatie. Eind 2015 zijn in Parijs de Sustainable Development Goals internationaal afgesproken. De relevantie voor FMO daarvan is, dat in alle akkoorden de uitdaging ligt in het verminderen van armoede, het verbeteren van het welzijn, alsmede het tegengaan van klimaatverandering. Hierin moet de private sector een grote rol spelen. Hoog risico geld van overheden is schaars en gekeken moet worden hoe dit geld het beste gebruikt kan worden met commerciële middelen (blending). In dit vraagstuk zijn ontwikkelingsbanken in zijn algemeenheid goed gepositioneerd.

Zij hebben een brugfunctie tussen overheden en private sector, zij hebben verstand van financiële structureringen en zien waar risico's kunnen worden gelegd.

Deze speerpunten zullen de komende periode nieuwe mogelijkheden geven voor FMO en andere ontwikkelingsbanken. De aandacht voor landrechten en inheemse bevolking bij het uitvoeren van duurzame energieprojecten zal blijvend zijn. Daar zal FMO zich in de komende jaren voor inzetten.

De heer **Kleiterp** hoopt met deze presentatie een duidelijk overzicht te hebben gegeven van de resultaten over 2015 en een vooruitblik op 2016 en dankt de aanwezigen voor hun aandacht.

De **Voorzitter** bedankt de heer **Kleiterp** voor zijn presentatie en zegt dat er nu gelegenheid is tot het stellen van vragen en verzoekt deze te beperken tot vier vragen per persoon met betrekking tot het jaarverslag en de presentatie.

De heer **André de la Porte** (Ministerie van Financiën) complimenteert het bestuur met een mooi en compleet jaarverslag en ook met de goede resultaten. De heer **André de la Porte** is verheugd dat in de presentatie aandacht is besteed aan het project Agua Zarca, want ondanks de mooie resultaten heeft FMO de laatste maanden veel negatieve publiciteit gekregen. De heer **André de la Porte** benadrukt dat ook de Nederlandse Staat, als grootste aandeelhouder van FMO, de gebeurtenissen in Honduras afschuwelijk vindt en het belangrijk vindt dat FMO hier heel snel op heeft gereageerd en deze problematiek heel serieus neemt. FMO's besluit om zich terug te trekken uit het project wordt dan ook van harte ondersteund door de Staat.

De Staat vindt het minstens zo belangrijk dat goed wordt gekeken welke lessen hieruit getrokken kunnen worden voor de bedrijfsvoering van FMO. In toenemende mate zijn er projecten waar er issues zijn rondom landrechten, mensenrechten en inheemse bevolking. Belangrijk voor FMO is om vooraf te kijken waar mogelijke issues zijn, om te voorkomen dat dit soort problemen later aan het licht komen. Ook voor de lopende projecten is het belangrijk deze "safeguards" in te bouwen, zodat er mogelijkheden zijn om tijdens het project adequaat te kunnen blijven reageren en te blijven monitoren.

De heer **André de la Porte** heeft de volgende vragen:

1. Het Ministerie is blij dat FMO bij de hoog-risico projecten vooraf de risico's beter in kaart brengt, maar hoe wordt er na de start van een project gedurende de looptijd gemonitord?
2. Zoals de heer **Kleiterp** in zijn presentatie heeft aangegeven, is FMO sterk gegroeid, niet alleen door de wisselkoersen, maar ook door het aantal projecten. Wat is de algemene impact van deze groei van de organisatie op de bedrijfsvoering en hoe zorgt de Raad van Bestuur ervoor dat FMO "in control" blijft?

De heer **Kleiterp** beantwoordt de eerste vraag. De oproep om uit zo'n project als Agua Zarca lessons learned te trekken, neemt FMO ter harte en is, zoals eerder gemeld, ook al in gang gezet. FMO doet er alles aan om op voorhand goed op de hoogte te zijn (o.a. door FPIC) om extra aandacht te geven aan projecten met verhoogd risico en aan complexe projecten in complexe omgevingen. Een project op zichzelf brengt al een verandering in de dynamiek van de omgeving waarin wordt geopereerd. Monitoring blijft een belangrijk aspect. Dit wordt overigens frequent gedaan, iedere 2 à 3 maanden bezoekt een consultant van FMO het project; naast de regelmatig geplande bezoeken. Toch blijft de vraag of FMO deze problematiek had kunnen voorkomen door structureel in de processen en procedures verbeteringen aan te brengen en of voldoende kan worden ingeschat wat de veranderingen zijn die zich voordoen.

De heer **Kleiterp** beantwoordt de tweede vraag als volgt. Kijkend naar de strategie 2020 wil FMO met de eigen balans rond 6% per jaar groeien. Zoals eerder gemeld, is de groei dit jaar veel hoger, wat voor een deel veroorzaakt wordt door de dollarkoers en is dus niet echt een groei van de organisatie. Naast de 6% is de groei buiten de balans om gesteld op 10%, voor het katalyseren. Dit groeipad is goed onder controle te houden. Dit betekent dat er steeds meer in de organisatie (capaciteit) moet worden geïnvesteerd en een deel van de kostengroei komt daaruit voort. FMO is zich zeer bewust dat bij een groeiende organisatie met een groeiende portefeuille, ook de complexiteit toeneemt. Deze complexiteit zie je niet alleen bij duurzame projecten, maar bijvoorbeeld ook doordat FMO in de ontwikkelingsfase van projecten betrokken wordt en dat in brede zin transparantie, verantwoording en accountability steeds meer eisen stelt aan de organisatie. Tevens stellen de toezichthouders steeds hogere eisen. FMO is constant bezig met het investeren in de organisatie, zowel in opleiding als uitbreiding, om goed in control te blijven en het werk goed te kunnen blijven uitvoeren.

Belangrijke stappen die begin 2016 daarin gezet zijn, is dat FMO een pas op de plaats heeft gemaakt, wat resulteert in een lagere groei, maar wat het mogelijk maakt te investeren in de organisatie en om de kwaliteit te kunnen handhaven c.q. te verbeteren.

De heer **Bakker** (privé-aandeelhouder) heeft de volgende vragen over het jaarverslag:

1. FMO Investment Management, een nieuwe tak van sport, opereert via een aparte B.V. en er komt een toezichtsorgaan. Wat is de reden hiervan? Heeft dit te maken met aansprakelijkheden?
2. In het jaarverslag wordt vermeld dat de Raad van Bestuur contact heeft met een aantal overlegorganen. Wordt er ook overleg gevoerd met de werknemers, buiten de contacten met de Ondernemingsraad?
3. In 2015 is er een klanttevredenheidsonderzoek gedaan. Wat was de omvang van dit onderzoek?
4. In het jaarverslag wordt vermeld dat dit jaar een medewerkerstevredenheidsonderzoek wordt afgenomen. Welke specifieke vragen worden daarin gesteld?
5. Er wordt in het jaarverslag uitgelegd dat in verband met de regelgeving een contract met een klant kan worden ontbonden, indien de klant niet aan de voorwaarden voldoet. Is dit al eens voorgekomen?

Mevrouw **Broekhuizen** beantwoordt de eerste vraag. FMO heeft bewust gekozen om FIM in een aparte B.V. te laten opereren, omdat geld van derden wordt geïnvesteerd, voornamelijk van pensioenfondsen. Daar is een aparte licentie voor verkregen. Er wordt samengewerkt met ACTIAM en het is belangrijk dat de verantwoordingen en verplichtingen naar de investeerders toe via een aparte B.V. te managen, die apart gereguleerd wordt, omdat het om andere verplichtingen gaat. De adviesraad kijkt met name naar potentiële belangenverstrengeling. Om risico's te mitigeren, heeft FMO dit zorgvuldig aangepakt, wordt er samengewerkt met ervaren partijen en is er toestemming gevraagd aan de relevante autoriteiten.

De heer **Kleiterp** geeft antwoord op de tweede vraag en meldt, zeker ook buiten de vergaderingen met de OR om, in nauw contact te staan met de medewerkers om te weten wat er speelt en voldoende te kunnen inspelen op mogelijke problemen. Omdat het laatste medewerkers-tevredenheidsonderzoek niet veel nieuwe uitkomsten bracht, is besloten dit onderzoek eens in de drie jaar te laten plaatsvinden, in plaats van iedere twee jaar.

Mevrouw **Broekhuizen** geeft aan dat de client satisfaction survey samen met de Duitse ontwikkelingsbank (DEG) en de Franse ontwikkelingsbank (Proparco) heeft plaatsgevonden. Ondanks de hoge score van 8.6 is er altijd ruimte voor verbetering, te weten kennisoverdracht, inzet van netwerk, verkorting van doorlooptijd en verwachtingsmanagement. Alle klanten van FMO zijn gevraagd deel te nemen aan dit onderzoek, wat geresulteerd heeft in een response rate van 30%, een score die niet lager is dan de benchmark.

Voor wat betreft de vraag over de regelgeving, meldt de heer **Rigterink** dat zowel Basel als ook veranderingen in accountingsregels, IFRS 9 etc. een aantal consequenties zullen hebben voor FMO. FMO is al zeer proactief met de veranderingen bezig, wat betekent dat er meer verantwoordelijkheden bij bepaalde afdelingen komen. Daarom is er ook een groei in fte's bij die afdelingen te zien. Tevens zal er een systeem worden aangekocht, zodat FMO altijd up-to-date blijft met betrekking tot de regelgeving.

Op de vraag of FMO op basis van convenanten leningen terugvraagt, antwoordt mevrouw **Broekhuizen** dat FMO strenge regels heeft bij de selectie van klanten. Er wordt gekeken of de klant geïmpliceerd is aan FMO's doelstelling, zowel aan de business kant als aan de impact kant. Verbetertrajecten worden contractueel vastgelegd, omdat het een lange weg kan zijn naar internationale standaarden, vanuit de markten waar FMO opereert. Door deze strenge selectie bij de start, zijn er maar een beperkt aantal klanten waarbij FMO zich daadwerkelijk heeft moeten terugtrekken. Tevens zijn er nog sancties, voor klanten die achter lopen met de implementatie. Bij een aantal klanten die nog niet ver genoeg waren met bepaalde afspraken, heeft bijvoorbeeld opschorting van uitbetaling plaatsgevonden of zijn geen nieuwe financieringen verstrekt.

De heer **Kooloos** (ABN AMRO) complimenteert FMO met het mooie integrated jaarverslag, dat veel werk kost. De heer **Kooloos** heeft de volgende vragen:

1. Aan welke vervolgstappen werkt FMO na integrated reporting om tot integrated thinking te komen? Hoe presteert de FMO op de 6 kapitalen? De integrated Profit & Loss methodiek die de organisatie True Price hanteert kan daarbij behulpzaam zijn.
2. Ziet FMO aanleiding om ESG risk management een bredere plek te geven binnen de risico taxonomie en heeft FMO een ESG Risk Appetite?

De heer **Kleiterp** zegt dat FMO integrated reporting stapsgewijs zal uitbreiden. Belangrijk is het verkrijgen van datakwaliteit op het gebied van CO2 en employment. Het vergt een behoorlijke inspanning om de kwaliteit op eenzelfde niveau te krijgen als de financiële data. Er zijn niet genoeg uniforme internationale definities hoe impact kan worden gemeten en hoe de milieu- en sociale impact zijn te kwantificeren. In de toekomst zal zeker ook impact op grond en water worden meegenomen. De heer **Kleiterp** vertelt dat hij voorzitter is van de Natural Capital Coalition, die bezig is met het inzichtelijk maken van de impact van natural capital op bedrijven en dit aspect mee te nemen in besluitvorming. Kwantificering is de laatste stap.

Voor wat betreft ESG risk management meldt de heer **Kleiterp** dat FMO momenteel meer dan 30 ESG specialisten in dienst heeft, waarmee FMO waarschijnlijk voorop loopt in het toekennen van gewicht aan dit aspect van de investering. Het grootste gedeelte van deze ESG specialisten opereren in de commerciële afdelingen, zodat zij in een vroegtijdig stadium met de klant in gesprek gaan over verbetertrajecten en mogelijkheden. Een risico kan zo een opportunity worden. Een formele ESG Risk Appetite definitie heeft FMO niet.

Er volgt een vraag vanuit de zaal of het mogelijk is een volgende keer te rapporteren hoe FMO presteert ten opzichte van andere ontwikkelingsbanken.

De heer **Kleiterp** antwoordt dat FMO regelmatig vergaderingen heeft met andere ontwikkelingsbanken via de EDFI, waarvan hij voorzitter is. EDFI is een organisatie waarbij 15 Europese ontwikkelingsbanken zijn aangesloten. Het is ingewikkeld om gelijke definities te hanteren, omdat met name de stakeholders van deze banken verschillende belangen en vragen hebben. De financiële cijfers zijn goed te vergelijken en er is in het verleden wel tijd besteed aan de andere indicatoren, maar het is lastig gebleken om deze kwantitatief naast elkaar te leggen.

De **Voorzitter** constateert dat er geen verdere vragen meer zijn en vervolgt met agendapunt 3.

3. Vaststelling van de jaarrekening 2015

De **Voorzitter** stelt de vaststelling van de jaarrekening aan de orde, waaraan op de pagina's 68 tot en met 77 de uitgebreide accountantsverklaring is toegevoegd. De heer **Kooyman** van KPMG is bereid een korte toelichting te geven op die verklaring.

De heer **Kooyman** zegt dat er niet veel is veranderd ten opzichte van vorig jaar en zal proberen het kort te houden.

Accountantscontrole bij FMO

De accountant controleert de jaarrekening, het halfjaarbericht en de rapportages die verplicht zijn voor De Nederlandsche Bank. KPMG steunt daarbij op de interne beheersing van FMO. Gezien de complexiteit wordt gebruik gemaakt van specialisten, bijvoorbeeld op gebied van IT, sustainability en specifieke waarderings van bijvoorbeeld private equity investeringen in de verschillende landen waar FMO actief is. Drie keer per jaar wordt vergaderd met de Audit and Risk Committee, waarin onder andere aan de orde komen: het audit plan, het halfjaarbericht en de jaarrekening. KPMG's bevindingen, bijvoorbeeld observaties van processen, worden dan besproken.

Materialiteit

Een belangrijk aspect is de materialiteit, de diepgang waarnaar de accountant kijkt. Het mooie aan de nieuwe verklaring is, dat deze inzicht geeft hoe de accountant kijkt naar de materialiteit. Deze is gestegen van € 7.5 miljoen naar € 8 miljoen. Gezien de winst is dat relatief laag. KPMG vindt dat een passende maatstaf voor de omvang van de activiteiten. Kijkende naar de iets lagere relatieve hoogte van de materialiteit vond KPMG dat passend, omdat een groter deel van de private equity investeringen op Fair Value staan. Een schattingselement is daarbij inherent en daarom was een wat hogere nauwkeurigheid wel gewenst en was het zaak daar wat diepgaander naar te kijken.

Het aantal deelnemingen dat wordt geconsolideerd is zeer gering in omvang.

De aandachtspunten voor de accountant zijn met name gerelateerd aan de posten waar schattingselementen van het management betreffende de waardering in zitten, bijvoorbeeld waarderings van voorzieningen op leningen en de reële waarde van participaties.

Kernpunten van KPMG's controle en beoordeling

De kernpunten uit de controle worden in de verklaring vermeld. Omdat het hier gaat om een geïntegreerd verslag, wordt dat ook gedaan voor de kernpunten van de beoordeling. Vanuit de jaarrekening gezien zijn die hetzelfde. KPMG kijkt met name naar de waardering van de lening portefeuille. Het schattingselement betreft de vraag, of wel of niet een voorziening moet worden genomen. De voorzieningen zijn gesplitst in de generieke voorziening, die IBNR heet en de voorzieningen op specifieke leningen.

Daar steunt KPMG op processen en wordt gekeken of de juiste assumpties zijn gehanteerd. De specifieke voorzieningen moeten balanced zijn weergegeven in de jaarrekening. Het management wordt gechallenged op een redelijk aantal individuele posten. Ten aanzien van de IBNR is de uitkomst prudent, net als in het voorafgaande jaar, dat wil zeggen in de range van acceptabele uitkomsten aan de voorzichtige kant. Dit past echter wel bij een type organisatie als FMO.

Bij de equity participaties is extra aandacht geweest voor de waardering, omdat een deel nu op reële waarde is gewaardeerd. De inzet van specialisten is hoger geweest, om specifiek te kunnen kijken naar de projecties en de assumpties die door het management zijn gehanteerd. KPMG doet een beoordeling op het jaarverslag, geen controle. Met name is daar gekeken naar de consistentie met de jaarrekening. Het tweede aspect richt zich wat meer op de ESG aspecten. Die zijn ook uitgebreider benoemd in het verslag. Gekeken is of dat een juiste reflectie is, die ook is meegenomen in het investeringsproces en of dat voldoende transparant is toegelicht.

De **Voorzitter** dankt de heer **Kooyman** voor zijn uitleg.

De **Voorzitter** vraagt of er vragen zijn over deze presentatie of over de jaarrekening.

De heer **André de la Porte** (Ministerie van Financiën) zegt de accountant hartelijk te willen danken voor de jarenlange trouwe dienst. Het betreft een heel uitgebreid verslag, met weinig kritische noten; het betreft meer observaties. Over de kapitaalspositie wordt echter gezegd: "*with some elements of prudence*". De vraag is wat hier precies mee wordt bedoeld, wellicht dat deze te voorzichtig is?

De heer **Kooyman** geeft aan dat in een Fair Value bepaling bepaalde keuzes en assumpties kunnen worden gemaakt. Wat KPMG ziet is dat, kijkende naar het scala van mogelijke uitkomsten waarin men zou mogen uitkomen, in geval van onzekerheden vaak de voorzichtige kant wordt gekozen.

De **Voorzitter** merkt op dat onder het nieuwe IFRS weer anders over prudentie wordt gedacht.

De heer **André de la Porte** (Ministerie van Financiën) zegt dat zijn andere vragen aan het bestuur zijn gericht:

1. In het jaarverslag staat dat er dit jaar minder exits zijn geweest uit de equity portefeuille, dan in het jaar ervoor. De vraag is of dat een incident is, of dat er een structurele verandering in de equity portefeuille gaande is. Als dat het geval is, zou dat gevolgen moeten hebben voor het beleid met betrekking tot private equity investeringen?
2. Daarnaast zijn er grote stappen in integrated reporting gemaakt, waarvoor de complimenten. Een opmerking daarbij is, dat het soms lastig te achterhalen is welke doelstellingen FMO in haar bedrijfsvoering nastreeft. Een voorbeeld uit de presentatie van de heer **Kleiterp** is dat FMO een erg succesvolle ziekenboeg heeft. Er zijn maar relatief weinig reserveringen en er gaan maar heel weinig bedrijven als write-off naar buiten.

Een suggestie is die belangrijke bedrijfsmatige aspecten, in dit geval een succes, ook te benoemen.

3. De wisselkoerseffecten lopen erg door de cijfers heen. Het zou prettig zijn als er meer like-for-like vergelijkingen in het jaarverslag opgenomen zouden zijn. Hoeveel groeit FMO nou echt?
4. FMO rapporteert volgens GRI 4, ook op de website wordt in dat verband conform standaarden gepubliceerd. Dat vindt de Staat als aandeelhouder belangrijk. FMO scoort echter vrij laag op de transparantie benchmark. Is er een verklaring voor het feit dat FMO een 69^e plaats heeft gehaald en is er een mogelijkheid om dat te verhogen?

Mevrouw **Broekhuizen** reageert op de eerste vraag, over de private equity exits. FMO verwacht dit jaar meer exits te doen en dat is ook opgenomen in de projecties. De uitdaging is dat de exits wel afhankelijk zijn van marktontwikkelingen. FMO is daar op dit moment positief-optimistisch over. Een structurele verandering is niet te zien. De projecties naar het jaar 2020 zijn gemaakt met aannames met betrekking tot de maturity, de leeftijd van de portefeuille. Mede op basis daarvan worden meer exits verwacht de komende jaren. De grote vraag is of een verkoop marktconform kan geschieden.

De heer **Rigterink** antwoordt op de tweede vraag, dat FMO geen bank is die alleen als doelstelling heeft het maximaliseren van profitability. Dit is slechts één van de elementen. Met de grootste aandeelhouder, de Staat, is afgesproken dat een normrendement van 6,2% Return on Equity, als gemiddelde over 5 jaar, de doelstelling is. Daarnaast is een belangrijke doelstelling "doubling the impact and halving the footprint" op portefeuille niveau. Er zijn aparte doelstellingen met betrekking tot financial sustainability, met betrekking tot green en catalyzing. Dat is in een matrix verwerkt en zo worden de afdelingen aangestuurd.

De heer **André de la Porte** zegt hierop dat het hem ook om de interne doelstellingen gaat, hoe FMO als bedrijf werkt, bijvoorbeeld wat bij de afschrijvingen de doelstellingen zijn.

De heer **Rigterink** zegt dat dat zal worden meegenomen.

De heer **Rigterink** antwoordt op de derde vraag, dat de wisselkoersen een belangrijk effect hebben, maar dat het bijzonder moeilijk is om die effecten uit de resultaten te filteren. De heer **Rigterink** geeft een voorbeeld. Een belangrijk deel van het eigen vermogen van FMO is geïnvesteerd in private equity. Van deze investeringen bestaat ongeveer twee derde uit investeringen in private equity fondsen. Die fonds-investeringen worden altijd gedaan in US Dollar, echter de onderliggende investeringen van die fondsen worden gedaan in de desbetreffende currency. Die currency moet worden uitgefilterd. De fondsen leveren de benodigde informatie vaak pas enkele maanden later. Het blijft daarom moeilijk om die effecten eruit te halen. Bij het interest income is gaat dit wat makkelijker. Daarom is voor het eerst in het rapport een sensitivity analysis opgenomen, betreffende de Dollar/Euro verhoudingen op een aantal van die vlakken.

Mevrouw **Broekhuizen** antwoordt op de vierde vraag het volgende. In de transparantie benchmark moet FMO beter laten zien wat zij doet. FMO doet veel, bijvoorbeeld ESG is helemaal geïntegreerd in de core business van FMO en daar is een assessment over gemaakt. Daar wordt nog onvoldoende over gecommuniceerd, ook niet op de website. Daar kan FMO zich nog op verbeteren.

FMO heeft in vergelijking tot andere banken waarschijnlijk de meeste milieu en sociaal specialisten geïntegreerd op verschillende afdelingen, die daar een rol in gaan spelen. Dit zal resulteren in een verbetering op de transparantie benchmark.

De **Voorzitter** stelt vast dat er geen verdere vragen meer zijn. De **Voorzitter** legt uit dat de jaarrekening is opgesteld door het bestuur en ondertekend door het bestuur en de Raad van Commissarissen.

De **Voorzitter** stelt de volgende stap aan de orde, namelijk het vaststellen van de jaarrekening door de Algemene Vergadering van Aandeelhouders.

De **Voorzitter** constateert dat de Algemene Vergadering van Aandeelhouders akkoord gaat en dat de jaarrekening is vastgesteld.

De **Voorzitter** gaat over tot het bedanken van KPMG voor alle jaren van goede zorg. De **Voorzitter** zegt dat hij de heren **Hoogeboom** en **Kooyman** heeft meegemaakt in de Audit and Risk Committee, waarin interessante discussies werden gevoerd en waarin ook beleidsvragen aan de orde kwamen. Het was een buitengewoon plezierige samenwerking met een grote toegevoegde waarde voor FMO. De **Voorzitter** dankt KPMG daar nogmaals voor. De **Voorzitter** zegt dat hij uitzielt naar de samenwerking met EY en hoopt dat die op dezelfde plezierige wijze zal gaan.

4. Het reserverings- en dividend beleid

De **Voorzitter** zegt dat het reserverings- en dividendbeleid ter bespreking op de agenda staat, omdat artikel 18 lid 4 sub b van de statuten dat voorschrijft. Het beleid is samengevat in de toegezonden geannoteerde agenda. Het komt erop neer dat van de winst het grootste deel wordt toegevoegd aan de Contractueel Verplichte Reserve. Voor het overblijvende, kleinste deel van de winst heeft de Algemene Vergadering van Aandeelhouders in 2013 de pay-out ratio op 100% gezet. Dan kan DNB nog toetsen of de financiële omstandigheden het wel toelaten dat er überhaupt dividend wordt uitgekeerd. Dit jaar kan er wederom worden uitgekeerd.

De **Voorzitter** vraagt of er nog vragen zijn over het vastgestelde beleid.

De **Voorzitter** constateert dat er geen vragen zijn.

5. Vaststelling van de winstbestemming en het dividend

De **Voorzitter** stelt dat kan worden overgegaan tot het vaststellen van de winstbestemming en het dividend. Deze is ook te vinden op pagina 60 van het jaarverslag. Het beleid pakt als volgt uit: er is over het boekjaar 2015 een nettowinst na belastingen van € 174,3 miljoen behaald. Op basis van de Overeenkomst met de Staat dient een bedrag van € 168,1 miljoen aan de Contractueel Verplichte Reserve te worden toegevoegd. Dat gedeelte van de winst kan dus niet worden uitgekeerd. Het uitkeerbare deel van de nettowinst bedraagt € 6,2 miljoen. Gezien de pay-out ratio van 100%, is het voorstel om het bedrag van € 6,2 miljoen geheel uit te keren als dividend. Dit betekent dat per aandeel een bedrag van € 15,58 wordt verkregen.

De **Voorzitter** vraagt of de Vergadering met dit voorstel tot uitkering kan instemmen.

De **Voorzitter** stelt vast dat de Vergadering met dit voorstel instemt.

De **Voorzitter** vraagt of de aanwezigen zo vriendelijk willen zijn het IBAN rekeningnummer dat is vermeld op het toegezonden antwoordformulier te controleren. Het dividend zal naar dit rekeningnummer worden overgemaakt, tenzij men anders aangeeft aan mevrouw **Oosterbaan**.

6. Verlening van kwijting aan de directie voor het gevoerde bestuur over het jaar 2015

De **Voorzitter** zegt dat wordt voorgesteld kwijting te verlenen aan de directie voor haar bestuur in het jaar 2015.

De **Voorzitter** vraagt of er aandeelhouders zijn die hierover het woord willen voeren, hetgeen niet het geval is.

De **Voorzitter** vraagt of de Vergadering kan instemmen met dit voorstel.

De **Voorzitter** stelt vast dat de Vergadering met dit voorstel instemt en dankt de Vergadering namens de directie voor het in hen gestelde vertrouwen.

7. Verlening van kwijting aan de Commissarissen voor het gehouden toezicht over het jaar 2015

De **Voorzitter** zegt dat wordt voorgesteld kwijting te verlenen aan de Commissarissen voor het gehouden toezicht in het jaar 2015.

De **Voorzitter** vraagt wie hij hierover het woord mag geven. Daarvoor zijn geen gegadigden.

De **Voorzitter** vraagt of de Vergadering kan instemmen met dit voorstel.

De **Voorzitter** stelt vast dat de Vergadering met dit voorstel instemt en dankt de Vergadering namens de Raad van Commissarissen.

8. Beloningsbeleid directie

De **Voorzitter** zegt dat het huidige en het nieuw voorgestelde Beloningsbeleid voor de directie zijn nagezonden conform de statutaire termijn. Het huidige beleid dateert uit 2012. Het Ministerie van Financiën had vorig jaar al aangekondigd nieuwe uitgangspunten te willen handteren voor het Beloningsbeleid van Staatsdeelnemingen. Die uitgangspunten zijn door het Ministerie geformuleerd en voor ieder beschikbaar. De Raad van Commissarissen heeft besloten tot herijking van het beloningsbeleid over te gaan, mede op basis van deze uitgangspunten. Tevens is besloten tot een her-evaluatie van de functiezwaarte van de drie Management Board functies en een beloningsvergelijking met de private sector, in casu de financiële dienstverlening. Beide onderzoeken zijn uitgevoerd door HayGroup.

De belangrijkste voorgestelde wijzigingen zijn vermeld op de agenda. De **Voorzitter** geeft kort aan wat deze wijzigingen zijn:

1. Een wijziging van de gecombineerde benchmark privaat/semi-publiek in privaat/publiek. Voor het publieke deel zal de norm uit de Wet Normering Topinkomens worden gehanteerd.

2. Het uit de benchmark voortvloeiende maximum vastgestelde salaris voor de CEO is € 271.000 bruto per jaar, bestaande uit 12 maandsalarissen en inclusief 8% vakantiegeld. Het salaris van de overige Management Board leden - die nieuw worden benoemd - bedraagt 85% van dat bedrag. De **Voorzitter** zegt dat de Raad van Commissarissen overigens zeer hecht aan een consistent intern beloningsbeleid.
3. De pensioengerechtigde leeftijd van 65 jaar wordt nu gelijkgesteld aan de AOW-gerechtigde leeftijd.
4. Indien de AOW-leeftijd verder wordt opgehoogd, zal er geen compensatie plaatsvinden, behoudens goedkeuring van de AVA.
5. Het afschaffen van de winstdelingsregeling (max. € 2.800) voor Management Board leden ingaande reeds per 1 januari 2016. Dit geldt ook reeds voor de huidige leden van de Management Board.
6. De regeling m.b.t. de hypotheekrentevergoeding wordt niet meer toegekend voor nieuwe bestuurders, die voor die voor het eerst na 1 januari 2016 in de Management Board zijn benoemd.

De **Voorzitter** voegt toe dat niet expliciet genoemd, maar wellicht wel door de aandeelhouders opgemerkt, is de aanpassing van de regeling met betrekking tot de beëindigingsvergoeding in verband met de invoering van een maximale benoemingstermijn. Dit is te lezen onder punt 8 en punt 10. Die regeling geldt voor alle van buiten benoemde nieuwe bestuurders, voor bestuurders die worden herbenoemd in een nieuwe bestuursfunctie en voor mensen van binnen die worden benoemd op een bestuursfunctie.

De **Voorzitter** zegt dat dit de wijzigingen zijn en vraagt wie daarover het woord wil voeren. De heer **André de la Porte** (Ministerie van Financiën) merkt op dat het Ministerie van Financiën het heel belangrijk vindt, dat Staatsdeelnemingen een prudent beloningsbeleid voeren. Dit voorstel is zeker een voorbeeld daarvan, waarvoor dank.

De heer **André de la Porte** merkt nog op betreffende de pensioenregeling, dat hij in een breder landschap ziet, dat steeds vaker de pensioenregeling van een defined benefit regeling in een defined contribution regeling wordt gewijzigd. Het Ministerie vindt het belangrijk dat ook FMO daar eens naar kijkt.

De **Voorzitter** zegt dat deze aanbeveling ter harte zal worden genomen.

De heer **Bakker** (privé-aandeelhouder) merkt op dat in het jaarverslag wordt gesproken over een driejaarlijkse evaluatie van het beloningsbeleid en in het beloningsbeleid zelf over drie- of vierjaarlijks. Dat lijkt niet helemaal consistent met elkaar. De heer **Bakker** vraagt of het inderdaad zo is dat het huidige CEO-salaris € 300.000 is en dat het wordt verlaagd naar € 271.000.

De **Voorzitter** bevestigt dat dit voor nieuwe bestuurders zo is en dat zal worden gekeken naar de kleine inconsistentie.

Uit de zaal volgt de opmerking dat de vraag van het Ministerie van Financiën over de pensioenregeling terecht is en dat wellicht ook de indexatie van de voorwaarden kan worden meegenomen.

De **Voorzitter** zegt dat de discussie over de nieuwe pensioenregeling bezig is en dat hij deze niet wil verstoren en dat ook de Ondernemingsraad hierbij betrokken is. Maar de opmerking is duidelijk.

De **Voorzitter** vraagt of de Vergadering kan instemmen met het voorstel tot wijziging van het Beloningsbeleid voor de directie en stelt vast dat dat het geval is.

9. Profielschets van de Raad van Commissarissen van FMO

De **Voorzitter** meldt dat de Raad van Commissarissen in maart van dit jaar de Profielschets van de Raad van Commissarissen van FMO heeft vastgesteld. Deze dient met de Algemene Vergadering van Aandeelhouders te worden besproken. De **Voorzitter** somt de wijzigingen op:

1. de rollen van de Raad van Commissarissen zijn nader omschreven;
2. toegevoegd is dat tenminste één lid specifieke kennis van de positie van FMO in de Nederlandse maatschappij en in het Nederlandse politieke landschap nodig heeft;
3. onder het tweede punt is de hoogwaardige financiële en economische deskundigheid nader omschreven, mede op grond van de nieuwe Code Banken;
4. bij het vijfde punt zijn de sociaal maatschappelijke aspecten van duurzaamheid toegevoegd;
5. in de laatste alinea van het beleid is het Benoemingenbeleid Staatsdeelnemingen verwerkt en wordt gewezen op de mogelijkheid tot overleg met andere aandeelhouders, mits dit praktisch en efficiënt kan gebeuren.

De **Voorzitter** merkt op dat dit laatste punt ook kort is besproken bij de Buitengewone Vergadering van Aandeelhouders van december 2015. De Raad van Commissarissen heeft overleg met de Staat bij belangrijke benoemingen. Als de andere aandeelhouders dat ook op prijs stellen en dat dan efficiënt georganiseerd worden, dan is de Raad van Commissarissen daartoe alleszins bereid.

De **Voorzitter** vraagt of er vragen of opmerkingen zijn over deze profielschets. Dit is niet het geval.

10. Samenstelling Raad van Commissarissen

De **Voorzitter** vervolgt met de benoeming van een nieuw lid van de Raad van Commissarissen, mevrouw Ir. Thessa **Menssen**, geboren in 1967. De Raad van Commissarissen, draagt haar mede op advies van de Commissie voor Selectie, Benoemingen en Beloningen, ter benoeming aan de Vergadering van Aandeelhouders voor. Mevrouw **Menssen** heeft leidinggevende posities vervuld bij Unilever, het Havenbedrijf Rotterdam en is thans CFO van de Koninklijke BAM Groep N.V. Zij past met deze achtergrond goed in de profielen betreffende de hoogwaardige financiële en economische deskundigheid en in het profiel betreffende de kennis van het Nederlandse bedrijfsleven. Deze profielen werden vacant door het vertrek van de heer Willems. Verdere informatie is te vinden op het toegezonden CV. Het spijt mevrouw **Menssen** zeer dat zij niet aanwezig kan zijn.

De **Voorzitter** vraagt of er specifieke vragen of opmerkingen zijn over dit voorstel. Indien dat niet het geval is, is de vraag of de Vergadering kan instemmen met het voorstel tot benoeming, ingaande per direct na het sluiten van deze vergadering.

De **Voorzitter** stelt vast dat dit het geval is en zal mevrouw **Menssen** de felicitaties overbrengen.

De **Voorzitter** vervolgt met de herbenoeming van Professor dr. ir. **Pier Vellinga**, geboren in 1950. De Raad van Commissarissen, draagt de heer **Vellinga**, mede op advies van de Commissie voor Selectie, Benoemingen en Beloningen, ter herbenoeming aan de Vergadering van Aandeelhouders voor. Het bijzondere is dat het een derde termijn betreft.

Er is dan ook extra aandacht aan besteed aan de vraag waarom het belangrijk is dat de heer **Vellinga** voor een derde termijn wordt benoemd. Dat heeft te maken met zijn specifieke kennis en ervaring op het gebied van duurzaamheid en juist in deze fase van FMO is dat voor de Raad van essentieel belang. Voor de continuïteit van de strategie is een beroep gedaan op de heer **Vellinga** om een derde termijn te accepteren, waartoe hij bereid is.

De **Voorzitter** vraagt of er specifieke vragen of opmerkingen zijn over dit voorstel. Indien dat niet het geval is, is de vraag of de Vergadering kan instemmen met het voorstel tot herbenoeming. De **Voorzitter** stelt vast dat dit het geval is en feliciteert de heer **Vellinga**.

De **Voorzitter** vervolgt met de herbenoeming van drs. **A.E.J.M. Schaapveld** MA, geboren in 1958. De Raad van Commissarissen, draagt de mevrouw **Schaapveld**, mede op advies van de Commissie voor Selectie, Benoemingen en Beloningen, ter herbenoeming voor een tweede termijn van vier jaar aan de Vergadering van Aandeelhouders voor. Mevrouw **Schaapveld** heeft de afgelopen vier jaar de profielen vervuld betreffende de hoogwaardige financiële en economische deskundigheid en de bancaire bestuurlijke ervaring. Verder heeft zij kennis van uitzettingen in ontwikkelingslanden.

De **Voorzitter** vraagt of er specifieke vragen of opmerkingen zijn over dit voorstel. Indien dat niet het geval is, is de vraag of de Vergadering kan instemmen met het voorstel tot herbenoeming. De **Voorzitter** stelt vast dat dit het geval is en feliciteert mevrouw **Schaapveld**.

De **Voorzitter** vervolgt met het aftreden van mevrouw drs. **A.M. Jongerius**. Zij is lid van de Raad van Commissarissen en Voorzitter van de Commissie voor Selectie, Benoemingen en Beloningen. Mevrouw **Jongerius** zal direct na het sluiten van deze vergadering aftreden, omdat haar tweede termijn teneinde loopt en zij te kennen heeft gegeven niet voor herbenoeming in aanmerking te willen komen. De Raad van Commissarissen vindt dit buitengewoon jammer, maar heeft dit aanvaard.

De **Voorzitter** richt zich tot mevrouw **Jongerius** en zegt dat het tijdstip jammer is, gezien de fase waarin FMO zich bevindt, waarin het maatschappelijke profiel en de positie in de Nederlandse samenleving meer dan ooit relevant is voor FMO's bestaansrecht. Op zich is dit wel begrijpelijk, gezien de functie in het Europees Parlement. De **Voorzitter** bedankt haar voor haar werkzaamheden en het denken over het interne consistente beloningsbeleid en het voeren van de discussie waar FMO staat in de samenleving. De **Voorzitter** overhandigt mevrouw **Jongerius** een bos bloemen en er volgt applaus.

De **Voorzitter** vervolgt met het aftreden van Professor dr. ir. **A. Bruggink**. De heer **Bruggink** heeft zeer recent te kennen gegeven dat hij direct na het sluiten van de vergadering aftreedt. De **Voorzitter** zegt dat het spijtig is dat hij niet aanwezig is, omdat hij hem graag persoonlijk had bedankt. De heer **Bruggink** is de afgelopen zeven jaar een buitengewone effectieve, belangrijke Voorzitter geweest van de Audit and Risk Committee. Ieder die de vergaderingen bijwoonde, zoals het hoofd Finance, het hoofd Risk en het hoofd Audit, zullen dat kunnen beamen. Ook de mensen in het bedrijf, die met hem hebben samengewerkt, hebben gezien welke toegevoegde waarde hij door zijn kennis, ervaring en bestuurlijke manier van werken heeft gehad voor FMO.

De **Voorzitter** vervolgt met de twee ontstane vacatures. Met één vacature is de Raad van Commissarissen redelijk ver gevorderd. Met de tweede vacature is de Raad onlangs pas geconfronteerd. Hiermee zal zeker haast worden gemaakt, omdat het aantal leden nu te weinig is. Voor deze vacature geldt eveneens, dat als de aandeelhouders suggesties hebben voor de opvolging van de heer **Bruggink**, deze zeer welkom zijn.

De **Voorzitter** zegt dat de Raad verder zal gaan in een thans wat uitgedunde vorm. De **Voorzitter** licht toe hoe de bemensing van de Raad van Commissarissen en de commissies zal zijn. De **Voorzitter** zegt dat de heer **Vellinga** Vice-Voorzitter blijft, hijzelf Voorzitter. De Audit and Risk Committee zal tijdelijk worden voorgezeten door mevrouw **Schaapveld**. Mevrouw **Mensen** zal deelnemen aan de Audit and Risk Committee. De Voorzitter vervolgt met Commissie voor Selectie, Benoemingen en Beloningen, welke zal worden voorgezeten door de heer **Vellinga** en dat hij zelf als lid zal deelnemen in deze commissie. De twee vacatures zullen zo snel mogelijk worden vervuld.

De **Voorzitter** vraagt of er personen zijn die het woord willen voeren.

De heer **André de la Porte** (Ministerie van Financiën) zegt dat hij graag van de gelegenheid gebruik wil maken namens de Nederlandse Staat de heer **Bruggink** en mevrouw **Jongorius** te bedanken voor het jarenlange gehouden toezicht. De **Voorzitter** merkte terecht op dat de RvC van FMO daarmee twee zeer capabele, goed geïnformeerde en betrokken commissarissen verliest. Hopelijk kunnen deze vacatures op een net zo goede manier worden ingevuld. De heer **André de la Porte** dankt deze beide commissarissen nogmaals hartelijk voor hun inzet en wenst hen succes met hun andere activiteiten.

11. Rondvraag

De **Voorzitter** vraagt of iemand gebruik wil maken van de rondvraag. De **Voorzitter** zegt dat hij langs het instrument van de rondvraag nog een mededeling wil doen, die ook al in het jaarverslag te vinden was. De heer **Kleiterp** zal per 1 oktober aanstaande aftreden als CEO van FMO, na een lange periode bij FMO, waarvan 21 jaar in de Raad van Bestuur. De Raad van Commissarissen denkt dat het good governance is om na een dergelijke lange periode naar een nieuwe CEO te zoeken, iets waar de heer **Kleiterp** zich volledig in kan vinden. De Raad van Commissarissen is druk met het zoeken naar een opvolger en hoopt de aandeelhouders daar zo spoedig mogelijk over te informeren. Thans kan echter nog geen specifieke datum worden genoemd, omdat het proces nog volop gaande is. Daarom is het ook prematuur om dankwoorden uit te spreken. Dat zal zeker nog gebeuren. Onder andere wordt op 15 september een afscheidsseminar gehouden voor de heer **Kleiterp**. De aanwezige aandeelhouders zijn daarvoor uitgenodigd. Het uitnodigen van enkel de aanwezige aandeelhouders is een gevolg van de beperkte ruimte.

De **Voorzitter** vraagt of er iemand van de rondvraag gebruik wil maken.

De heer **André de la Porte** (Ministerie van Financiën) zegt ook zijn officiële dankwoord later te willen houden.

Echter hij wil de heer **Kleiterp** hierbij toch alvast heel kort bedanken voor de groei en professionalisering die FMO onder zijn leiding heeft doorgemaakt en zijn bijdrage daardoor aan een betere wereld. Applaus volgt.

De heer **Bakker** zegt dat het afgelopen jaar een mooi resultaat is behaald, hopelijk gaat dat het komend jaar weer lukken. Iedereen bij FMO kan trots zijn op het mooie bedrijf en wat daar allemaal gebeurt. De heer **Bakker** heeft nog twee vragen:

1. In het jaarverslag op pagina 47 wordt gesproken over problemen met het aansturen van projecten. Hopelijk kan worden aangegeven of er dit jaar verbeteringen zijn de verwachten.
2. De tweede vraag is hoe het gaat met het aantal externen; zijn dat er veel en hoe ontwikkelt zich dat?

De heer **Bakker** wenst het bestuur en de Raad een mooi jaar toe.

De **Voorzitter** verzoekt het bestuur deze vragen nog even te beantwoorden.

De heer **Rigterink** antwoordt voor wat betreft de externen dat het bestuur meende dat het noodzakelijk was om mensen van buiten aan te trekken. Dit geldt bij voorbeeld voor de implementatie van een nieuw equity systeem, één van de core systemen, daar is qua project management gemerkt dat versterking nodig was. Ook voor de voorbereiding van de implementatie van IFRS 9 was versterking nodig.

Voor wat betreft de eerste vraag antwoordt de heer **Rigterink** dat het projectmanagement één van de redenen is waarom de commerciële doelstellingen iets naar beneden zijn bijgeschaafd, zoals de heer **Kleiterp** ook al aangaf. Allereerst zal er worden gekeken naar verder portfolio management en verder heeft het afronden van bestaande projecten prioriteit.

De **Voorzitter** stelt vast dat er geen verdere vragen en opmerkingen meer zijn en nodigt de aanwezigen uit voor het lunchbuffet.

12. Sluiting

De **Voorzitter** dankt de aanwezigen voor hun aanwezigheid en sluit de 46^e jaarlijkse Algemene Vergadering van Aandeelhouders van FMO.

(w.g. J.M.G. Frijns)

(w.g. C.E.M. Oosterbaan)

Prof. dr. J.M.G. Frijns, Voorzitter

mr. Catharina E.M. Oosterbaan, secretaris